

---

kolokvij o Kaju: četrdesetletnica

Rad sa znanstvenoga skupa

UDK 050 Kaj (091)(497.5)

Primljeno 2009-02-08

KAJ I HRVATSKA ČASOPISNA TRADICIJA / KAJ U RALJAMA TRADICIJE

U povodu 40 godina časopisa *Kaj* i 35 godina
Kajkavskoga spravišča

Vinko Brešić, Zagreb

Sažetak

Pojam moderne Hrvatske, pa tako i njezine moderne povijesti, vezuje se prvenstveno uz tradiciju njezinih tiskanih medija, novina i časopisa. U kontinuitetu od nepunih 175 godina konstruirana je slika moderne hrvatske nacije, a s njome i kolektivna znanja i svijest o njezinoj političkoj i kulturnoj prošlosti. U tome kontinuitetu postoje oscilacije koje su u pravilu sukladne društveno-političkim lomovima čime i ovaj medij – bez obzira na tip i profil – pokazuje svoju primarno socijalnu narav. Jedan od takvih lomova bio je Drugi svjetski rat i revolucija koja je izmijenila dotadašnji tip i strukturu, između ostalih, i hrvatske kulture. Nakon početnih traženja novih pozicija s kraja četrdesetih i pedesetih godina, proces reinstitucionalizacije hrvatske kulture – usprkos strogo kontroliranim uvjetima – dobio je novi zamah koji je šezdesetih godina rezultirao, između ostaloga, eksplozijom novih časopisa u svim hrvatskim regijama i na svim razinama. Riječ je o novome trijumfu tiskanih medija, koji će se nakon ranih sedamdesetih pokazati kao labuđi pjev s obzirom na pristiglu i sve jaču konkurenciju novih medija, ali i kao oblik nove društvene subverzije (Hrvatsko proljeće). U tome kontekstu 1968. osnovan je i sve do danas izlazi časopis “Kaj” koji kao relativno čvrsta struktura reflektira, regulira i inicira mnoga obilježja nacionalne kulture na mijenama raznovrsnih socijalno-političkih i kulturnih paradigmi. Cilj je referata putem analize “Kaja” ukazati na glavna obilježja tih mijena i još jednom pokazati kako nijedan medij, pa tako ni časopisni, nije tek puki, pasivni prijenosnik informacija već produktivni, interaktivni faktor društvene zbilje.

Ključne riječi: hrvatska kultura, 20. stoljeće, časopisi, “Kaj”

Za ilustraciju paradoksa hrvatske povijesti, njezine politike i kulture, a u povodu četrdeset godina časopisa “Kaj”,¹ dovoljno je spomenuti slučaj kajkavca Ljudevita Gaja (Krapina, 1809. – Zagreb, 1872.) koji je, *tjerajući vuka, istjerao lisicu*, tj. ganjajući političke novine izganjao kulturni časopis, a onda im samo zamijenio uloge. Naime, dok novine izlaze politički benigno završavajući kao režimsko službeno glasilo, dotle njezin kulturni prilog “Danica” odrađuje političku zadaću instaliranja hrvatske nacije. A sve to, kako s paradoksima obično biva, usred kajkavskog Zagreba, na krilima kajkavskog jezika i pravopisa, da bi prvi hrvatski kulturni tjednik, inače gotovo po svemu kajkavski, u ime politike upravo jezik kajkavski gurnuo u drugi plan gdje je ostao, ako ćemo pravo, sve do dana današnjega.

No, zato je novopečena nacija dobila još jedan jezik, ovaj put jedinstveni s jedinstvenim pravopisom, s kojima – istini za volju – ni danas ne znamo što bismo, a još manje što bismo s kajkavskim i inim hrvatskim jezicima.² Sve to najbolje se čita u tradiciji koju od spomenute “Danice” prvi put na ovim prostorima gradi periodika – novine i časopisi, a preko koje – htjeli mi to i priznati ili ne – uglavnom i stječemo naknadnu pamet o tome što smo i tko smo. Ovaj medij, uz prevažnu potporu hrvatskih novina i časopisa na talijanskome i njemačkome, ustanovio je kontinuitet od gotovo dva stoljeća kao zalog naše moderne kolektivne egzistencije. Putem toga kontinuiteta, tj. papirnatih medijske tradicije, mi smo sve do danas oblikovali ujedno naše političke i kulturne pojmove i – što bi za književnu historiografiju trebalo biti najvažnije – sami pojam nacionalne književnosti, njezine žanrove, stilove, postupke i profesije kojih bez ovoga medija sasvim sigurno ne bi ni bilo.³

Gotovo pedeset 19-stoljetnih časopisa pisanih na jedinstvenome hrvatskom jeziku i uglavnom jedinstvenome pravopisu čuva barem u pozadini svoju preporodnu osnovu dobrano poljuljanu osamdesetih pravaških godina, a onda radikalno opstruiranu u modernističkome pokretu. No, zato je autonomija književnosti toliko uznapredovala, da će specijalizacija zahvatiti ne samo žanrove i institucije već i njezine časopise. A kako s njima tiskarska industrija doživljava svoj trijumf, novine i časopisi bit će ne samo brojem glavne tribine prvih desetljeća 20. stoljeća, već će to biti i po širini i po snazi općega angažmana. Kao što je u ilirskome

¹ Izrečeno na prigodnome kolokviju 19. studenoga 2008. u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Isti je prilog 4. prosinca objavljen u Matičinu “Vijencu” pod uredničkim naslovom *Kaj – modernitet u tradiciji*.

² Usp. u tome smislu moj prilog *Kajkaviana et juvenalia croatica (Antologičarska praksa i teorija Jože Skoka)* u “Kaju”, god. XLI, br. 1-2, 2008., str. 9-21!

³ O tome u mojoj knjizi *Čitanje časopisa* (MH, Zagreb, 2005.), odnosno u projektu *Hrvatski književni časopisi 19. st. – studija & bibliografija*, 1-5, (FF-press, Zagreb, 2007. -08.)!

pokretu svaki pismeni domoljub domoljubno budničario ili davorijao, tako je sada svaki modernist, napose avangardnog predznaka, modernistički mahao vlastitim novinama ili časopisom, ili barem kakvom brošuricom. Ukratko, bilo koji tip javnog angažmana – dolazio on s lijeva ili s desna, s estetskih ili ideoloških, proeuropskim ili nacionalističkih i dogmatskih strana – ne ide bez medija. Samo u području koje, npr. književnost za sebe svojata, relevantno je ne pedesetak kao u devetnaestome, već još barem toliko časopisa tijekom prve polovice prošloga vijeka. Štoviše, prevagu drže oni iza kojih stoje pojedinci, tj. građanske osobe, koje ideju nove stvarnosti i društva, a to onda znači i nove umjetnosti, hoće objaviti po mogućnosti svima, a najbrži put još uvijek je – tisak.

I kad se činilo da će dva uzastopna totalitarizma – fašistički i komunistički – dotući modernistički trijumf medijskoga i utopijskog, pokazuje se sasvim obrnuto. Iako pitanje identiteta, ne samo kulturnog već i političkoga, za Hrvate još uvijek nije riješeno, kao da preporoda nije niti bilo, novi naraštaji pedesetih i šezdesetih godina povezuju pokidane niti; modernizam ide dalje, a novi stari medij, koji sada prima naizgled bezopasnu pratnju u vidu novih, elektroničkih medija, laćaju se i novih starih zadaća. Kao u zrcalu, samo s pomakom od stotinjak i nešto godina, niču nove i obnavljaju se stare institucije, aktualizira pitanje jezika i pravopisa, pokreću kapitalni kulturni i nakladnički projekti, oslobađaju književni žanrovi, preko ramena baca pogled u Europu i svijet – sve u nadi da je to ionako u opisu novoga društva, koje sebe voli nazivati “naprednim”.

Ukratko, nakon početnih traženja novih pozicija s kraja četrdesetih i pedesetih godina, proces reinstitucionalizacije hrvatske kulture dobio je novi zamah koji je šezdesetih godina rezultirao, između ostaloga, eksplozijom novih časopisa u svim hrvatskim regijama i na svim razinama. Čak njih 17 u nekoliko godina tako se izrijekom nazivaju, 15 su štoviše književni, a 13 kulturni, 13 ih je u Zagrebu, a gotovo isti broj u provinciji (Koprivnica, Osijek, Pakrac, Pula, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Split, Umag). Izdavači su, osim općinskih komiteta saveza omladine i pojedinih gimnazija, neke stare i nove institucije poput DHK/DKH, Pododobora MH, NZ MH, JAZU, HFD, zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, HKD sv. Ćirila i Metoda, Društva za književnost i umjetnost Istre u Puli, Narodnog sveučilišta Slavonska Požega. Njima su se pridružile i neke književne i kulturne grupe (Književna grupa TIN, Društvo Dubrovčana i prijatelja starine u Zagrebu, Studentski teatar poezije), čak i skupine građana (“Kaj”: “Izdaje Anđela Vokaun Dokmanović, Stjepan Draganić i drugi”, tek od 1974. Kulturno-umjetničko društvo Ksaver Šandor Gjalski, a potom Kajkavsko spravišće) te pojedinci (“Razlog”: “Izdavač Milan Mirić”). Olovnim vremenima usprkos, riječ je uistinu o novome trijumfu tiskanih medija, koji će se – istina – kad se vlast dosjeti, nakon ranih sedamdesetih pokazati kao labuđi pjev s obzi-

rom na pristiglu i sve jaču konkurenciju novih medija, ali i kao oblik nove društvene subverzije (Hrvatsko proljeće 1971) .

U tome kontekstu po mnogome međašne 1968. osnovan je i sve do danas izlazi časopis "Kaj" koji kao relativno čvrsta struktura reflektira, regulira i inicira mnoga obilježja nacionalne kulture na mijenama raznovrsnih socijalno-političkih i kulturnih paradigmi. Uvelike kompromis s obzirom na Gajevu kajkavsku "Danicu", u realnim okvirima "Kaj" je u najmanju ruku barem subverzivno čuvao na institucionalno prepoznatljiv način kontinuitet kajkavske tradicije hrvatske kulture, njezine prakse i teorije. U isto vrijeme on je tu tradiciju nastojao na moderan način usustaviti i vrednovati putem, npr. raznih antologija i hrestomatija, natječaja, festivala i skupova, ali i analiza koje su išle za emancipacijom nečega što se zove kajkavska književnost, poglavito njezino pjesništvo (npr. Olga Šojat, Joža Skok, Mladen Kuzmanović, Ernest Fišer...). Sam časopis svojom kulturnom, ma koliko na momente posve marginalnom nazočnošću, u osnovi je podržavao ne samo latentni i tek s vremena na vrijeme javno odobravani fenomen kulturnoga regionalizma, već je činio još najmanje dvije važne stvari:

1. održavao je ideju o časopisu kao još uvijek dominantnome mediju i ujedno središtu književnoga života, što je obilježje koje trenutno jedva da ima ijedan naš časopis;

2. medijski podržavanjem kajkavske kulture "Kaj" zapravo podržava polivalentnost hrvatske kulture, njezinu osebnost i bogatstvo, ali i njezinu aporičnost.

To što se ponekad čini da hrvatska kultura i ne zna što bi s vlastitim razlikama, koje su duboko upisane u prirodu našega naizgled kompliciranog identiteta, nadilazi okvire ove tek uvodne teme.

No, prilozi koji slijede sasvim će sigurno dati dogovore barem na neka pitanja i vrlo vjerojatno otvoriti nova.⁴

---

⁴ Osobno pak kanio sam svoje uvodno izlaganje pretvoriti u raspravu koja bi se temeljila na bibliografiji "Kaja" a koja je upravo nastajala unutar mojega istraživačkog projekta *Hrvatska književna periodika druge polovice 20. stoljeća*. S obzirom na metodologiju ove bibliografije i zadane rokove rasprava će očito pričekati, odnosno svakako biti uključena u spomenuti projekt.

KAJ AND THE CROATIAN PERIODICAL TRADITION

By Vinko Brešić, Zagreb

Summary

The idea of modern Croatia, and therefore its recent history is linked in the first place with the tradition of its printed media, newspapers and periodicals. In the continuity of less than 175 years the image of a modern Croatian nation has been constructed and therewith collective knowledge and the conscience of its political and cultural history. In that continuity there are oscillations that are as a rule in conformity with the social and political disruptions, where the mentioned media – regardless of the type and profile – shows its primarily social character. One of such disruptions had been the Second World War and the revolution that had altered the up to then type and structure of Croatian culture, among others. After the initial search for new positions at the end of the Forties and in the Fifties, the process of new institutionalization of Croatian culture – regardless of the strictly controlled conditions – received a new impetus that resulted in the Sixties with, among other things, a tremendous increase of new magazines coming out in all Croatian regions and on all levels. It was a new triumph for printed media that had its peak after the early Seventies, due to the arrival of new media along with growing competition, but also as a type of new social subversion (Hrvatsko proljeće / Croatian Spring Movement). Periodical KAJ was established in this context in 1968 and has been published to date, and with its relatively sound structure reflects, regulates and initiates many elements of national culture in the changing phases of various social and political and cultural paradigms. The goal of this paper is to point to the basic characteristics of such phases/changes by analyzing KAJ and to once again show, that no other media is just a mere passive information carrier, and this includes the magazine media as well, but a productive, interactive factor of social reality.

Key words: Croatian culture, 20th century, periodicals, KAJ